

A political legal study of the sentence of high-ranking military commanders in the event of disclosing military secrets, looking at the cases of First Lieutenant Afzali, Akbari, and Mogharabi.

Rojin Masoudi ¹

Received: 13 January 2025

Hossein Yarahmadi ²

Reception: 30 March 2025

Abstract:

Disclosure of military secrets is considered one of the most serious threats to national security and defense cohesion of countries. In the meantime, disclosure of confidential information by high-ranking military commanders is of additional sensitivity due to their position and extensive access to vital information. This study examines the disclosure of military secrets by high-ranking military commanders and provides a comparative analysis of important cases such as Alireza Akbari and Afzali and Mogharabi, all three of which are prominent examples of espionage crimes in contemporary Iranian history. The analysis of the case of Akbari, who worked as a high-level security advisor and was convicted of espionage for a foreign country, and the case of Afzali, who was executed in the pre-revolutionary era on charges of transmitting information to the Eastern Bloc, shows the importance of the individual's position and the sensitivity of the information disclosed in determining punishment. In addition, the strengths and weaknesses of Iran's criminal laws in dealing with such crimes are evaluated. The results of the study show that despite the existence of numerous laws, gaps such as the lack of transparency in the definition of "military secrets" and "treason" and the inefficiency of some security mechanisms have facilitated these crimes. The severity of penalties, including the death penalty for such crimes, has created a significant deterrent at the level of the armed forces.

¹Master of Criminal Law and Criminology, Faran Mehr Danesh University, Tehran, Iran

²Assistant Professor, Department of Law, Amin University of Law Sciences, Tehran, Iran

<http://doi.org/10.30510/pssci.2025.499719.1215>

بررسی حکم فرماندهان نظامی بلند پایه در صورت افشای اسرار نظامی با

نگاهی به پرونده های ناخدا یکم افضلی، اکبری و مقربى

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۴ ^۱ID روزین مسعودی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰ ^۲ID حسین یاراحمدی

چکیده

افشای اسرار نظامی یکی از جدی ترین تهدیدها برای امنیت ملی و انسجام دفاعی کشورها تلقی می شود. در این میان افشای اطلاعات محرمانه توسط فرماندهان عالی رتبه نظامی به دلیل موقعیت و دسترسی گسترده به اطلاعات حیاتی از حساسیت بیشتری برخوردار است. این پژوهش با محوریت بررسی افشای اسرار نظامی توسط فرماندهان عالی رتبه نظامی، به بررسی تطبیقی پرونده های مهمی چون علیرضا اکبری، افضلی و مقربى می پردازد که هر سه نمونه بارز جنایات جاسوسی در تاریخ معاصر ایران هستند. تحلیل پرونده اکبری که به عنوان مشاور عالی امنیتی و به اتهام جاسوسی برای یک کشور خارجی محکوم شده بود و پرونده افضلی که در دوران پیش از انقلاب به اتهام انتقال اطلاعات به بلوک شرق اعدام شد، اهمیت جایگاه این فرد و حساسیت مجازات افشای اطلاعات را نشان می دهد. همچنین نقاط قوت و ضعف قوانین کیفری ایران در برخورد با این گونه جرایم مورد ارزیابی قرار می گیرد. نتایج تحقیق نشان می دهد که علیرغم وجود قوانین متعدد، خلأهایی از جمله عدم شفافیت در تعریف «اسرار نظامی» و «خیانت» و ناکارآمدی برخی سازوکارهای امنیتی این جرایم را تسهیل کرده است. از سوی دیگر، شدت مجازات ها از جمله اعدام برای این گونه جرائم، بازدارندگی قابل توجهی را در سطح نیروهای مسلح ایجاد کرده است. در نهایت پیشنهاداتی از قبیل اصلاح قوانین مربوط به حفاظت از اطلاعات، تدوین دستورالعمل های نظارتی دقیق تر برای فرماندهان عالی رتبه و توسعه همکاری های بین المللی در زمینه پیشگیری از جاسوسی ارائه شده است. این پژوهش به دنبال کمک به غنی سازی سیاست جنایی و تقویت نظام حقوقی در مبارزه با جرایم امنیتی با تحلیل این موارد است.

واژگان کلیدی: اسرار، جاسوسی، فرماندهان، پرونده، نیروهای مسلح، امنیت ملی

^۱دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه فاران مهر دانش، تهران، ایران

^۲استادیار گروه حقوق، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران yarahmadi.hossein@gmail.com

حفظ اطلاعات نظامی ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با موضوع امنیت ملی و امنیت حاکمیت اسلامی دارد. افشای برخی اطلاعات، اسرار، مذاکرات و تصمیمات نظامی ممکن است منجر به تلفات انسانی سنگین و تجهیزات نظامی و استراتژیک و در نهایت شکست و ویرانی کشور شود. یکی از مهمترین مسائل در هر کشوری، تامین امنیت آن کشور است که حفظ، مراقبت و کنترل آن از اساسی ترین وظایف نیروهای مسلح است به نحوی که شاخص اقتدار و حاکمیت ملی تلقی شود. یکی از راه های دستیابی به امنیت پایدار حفظ اطلاعات نظامی و عدم افشای آن به هیچ وجه ممکن است. افشای اطلاعات نظامی ممکن است به دو صورت عمدی یا غیرعمدی (تصادفی) انجام شود و هر دو ممکن است نتیجه یکسانی داشته باشند. نوع اول زمانی است که یک نظامی آگاهانه و عمدا اطلاعاتی را فاش می کند و با مباحثی تحت عنوان جاسوسی، ضد جاسوسی و خیانت همراه می شود. نوع دوم زمانی است که اطلاعات آگاهانه و ناخواسته و بدون برنامه ریزی قبلی و در اثر بی احتیاطی و سهل انگاری افشا شود. در این پژوهش سعی خواهیم کرد سه مورد مهم افشای اطلاعات نظامی در تاریخ معاصر کشورمان (یک مورد قبل از انقلاب، یک مورد در سال های اولیه انقلاب و یک مورد در سال های اخیر) را بررسی کنیم. تعریف مجدد مفاهیم اساسی افشای اطلاعات نظامی، تقصیر عمدی، تقصیر غیرعمدی و سهل انگاری؛ و ارائه دلایل و مستندات جرم انگاری افشای اطلاعات نظامی در حوزه قانون جزا و قوانین نیروهای مسلح. یکی از مهمترین مسائل در هر کشوری، تامین امنیت آن کشور است و حفظ، مراقبت و کنترل آن به عنوان یک وظیفه اساسی بر عهده نیروهای مسلح گذاشته شده است، به گونه ای که شاخص اقتدار و حاکمیت ملی تلقی می شود و یکی از راه های دستیابی به امنیت پایدار حفظ اطلاعات نظامی و عدم افشای آن به هر شکل ممکن است. تاکنون تحقیقات پراکنده ای در این زمینه انجام شده است که به بررسی برخی از آنها می پردازیم:

رحمانی (۱۴۰۱) در مقاله خود با عنوان «بررسی جرم جاسوسی در حقوق کیفری ایران» می گوید ارتکاب برخی جرایم مستقیماً استقلال، تمامیت ارضی و امنیت کشور را تضعیف می کند. قانونگذار در برخورد با این جرایم حساسیت ویژه ای دارد، زیرا عدم رسیدگی به موقع و متناسب با آن جرایم منجر به از بین رفتن حاکمیت ملی کشور می شود که مهمترین ارزش ملت هاست. جاسوسی یکی از بارزترین و قدیمی ترین مصادیق جرایم علیه امنیت است که معمولاً یک جنایت سازمان یافته و در عین

حال فراملی است، زیرا با ارتکاب آن اطلاعات حیاتی یک کشور در حوزه نظامی، امنیتی و سیاسی از طریق یک سیستم سازمان یافته به دست می آید که در حقوق کیفری جرم جاسوسی محسوب می شود. هدایتی چنانی (۱۴۰۰) در تحقیق خود با عنوان «بررسی جرم جاسوسی در حقوق بین الملل و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح» به بررسی موضوع جرم جاسوسی و افشای اطلاعات به نفع بیگانگان می پردازد. وی بیان می کند که جاسوسی در قوانین اسلامی ایران به عنوان یک عمل مجرمانه شناخته شده و تحت عناوین مختلف در قوانین جزایی کشور قابل تعقیب است. قانون مجازات اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۲ و نیز قوانین خاصی مانند قوانین امنیت ملی، جاسوسی را به گونه ای تعریف و مجازات آن را مشخص کرده است. موضوع جاسوسی یکی از موضوعات حقوق بین الملل است. درویشی و مسلمی (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «جرم انگاری بی احتیاطی و سهل انگاری در افشای اطلاعات نظامی» به بررسی پیامدهای قانونی بی احتیاطی و سهل انگاری در افشای اطلاعات طبقه بندی شده نظامی می پردازند. هدف اصلی این پژوهش، تعریف بی احتیاطی و سهل انگاری و بررسی تأثیر آن بر افشای اطلاعات نظامی و هدف ثانویه پژوهش، تبیین دلایل و مستندات جرم انگاری افشای اطلاعات نظامی در حوزه قانون مجازات اسامی و قوانین نیروهای مسلح است. ایزدی (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان «جایگاه مصلحت در فعالیت های جاسوسی» به موضوع جاسوسی و افشای اطلاعات از منظر دیگری پرداخته است. «مصلحت» به عنوان رویکردی مبتنی بر آینده نگری و تدبیر، در همه جوامع برای غلبه بر مشکلات استفاده می شود. اما این مفهوم در فقه و حقوق اسلامی تابع معیارهای خاصی است که آن را از مصلحت در سایر مکاتب متمایز می کند. نوآوری و تفاوت تحقیق حاضر با تحقیق مذکور در این است که در این تحقیق سعی خواهد شد با نگاهی به موارد سروان ۱ افضلی، اکبری و مقربی که در هیچ یک از تحقیقات مورد بررسی قرار نگرفته اند، موضوع بررسی حکم فرماندهان عالی رتبه نظامی در صورت افشای اسرار نظامی را با جزئیات بیشتری بررسی کنیم. بنابراین سوالی که در این تحقیق سعی داریم به آن پاسخ دهیم این است که حکم فرماندهان عالی رتبه نظامی در صورت افشای اسرار نظامی چیست؟

۲. مباحث تئوریک

۲-۱. تعریف مفهوم جاسوس

شخصی که مخفیانه یا به بهانه های واهی اطلاعاتی را در منطقه عملیاتی یکی از طرفین درگیری به دست می آورد یا سعی می کند اطلاعاتی را با هدف انتقال آن به دشمن به دست آورد. جاسوسی که اسیر شود، مستحق وضعیت اسیر جنگی نیست. با این حال، جاسوس مستحق محاکمه عادلانه و منظم و حقوق و مزایای افراد تحت حمایت است (شخص محافظت شده شخصی است که در صورت جنگ، درگیری مسلحانه یا اشغال، در دست طرف مقابل درگیری یا قدرت اشغالگری است که تابعیت آن را ندارد). مجازات معمولی برای جاسوسی در زمان جنگ، مرگ است، چه جاسوس موفق به کسب و انتقال اطلاعات به دشمن شود یا نه. ویژگی اساسی جاسوسی این است که به صورت مخفیانه انجام می شود. در نتیجه سربازانی که لباس مبدل نمی پوشند و برای کسب اطلاعات به منطقه عملیاتی دشمن نفوذ می کنند جاسوس محسوب نمی شوند. به همین ترتیب، سربازان و غیرنظامیانی که مأموریت های خود را آشکارا انجام می دهند و وظیفه دارند پیام ها را ارسال کنند، طبق قوانین جنگ جاسوس محسوب نمی شوند. جاسوسی در زمان صلح تابع حقوق بین الملل نیست و بستگی دارد به حقوق داخلی دولت ها (بلدسو و بوسچک، ۱۳۷۵: ۵۹۱). لاسا اپنهایم (رایت، ۱۹۶۲: ۱۶)، حقوقدان مشهور بریتانیایی، به شرح ذیل می نویسد:

جاسوسان مأموران مخفی یک کشور هستند که به منظور به دست آوردن اطلاعات محرمانه در مورد اسرار سیاسی یا نظامی به خارج از کشور فرستاده می شوند. اگرچه همه ایالت ها به طور منظم یا گهگاه جاسوسان خود را به خارج از کشور می فرستند. این کارگزاران و نمایندگان البته طبق حقوق بین الملل هیچ جایگاه رسمی یا معتبری ندارند، زیرا آنها نماینده دولت ها برای روابط بین المللی خود نیستند. هر دولتی که آنها را در حین ارتکاب جرم دستگیر کند، آنها را مجازات می کند یا اگر نتواند آنها را مجازات کند، آنها را اخراج می کند. یک جاسوس را نمی توان با این ادعا که او فقط دستورات دولت خود را اجرا می کرد و دولت او هرگز دخالت نمی کند، از نظر قانونی تبرئه می شود، زیرا نمی تواند ادعا کند که جاسوسی را مأمور کرده است. اصل اساسی حقوق بین الملل، اصل احترام به تمامیت ارضی و استقلال سیاسی هر کشور مستقل است. این اصل پس از آشکار شدن بی کفایتی جنگ های مذهبی با ویرانی های جنگ سی ساله در اروپا به طور کلی پذیرفته شد. این اصل همچنان در منشور ملل متحد پذیرفته شده است، بر اساس برابری و حمایت متقابل همه اعضای آن، که مستلزم پرهیز از تهدید یا استفاده از زور علیه تمامیت ارضی یا

استقلال سیاسی هر کشوری و مداخله در اموری است که لزوماً در صلاحیت آن دولت است. کشورهای آمریکای لاتین همواره این اصل را پذیرفته اند و ایالات متحده نیز در حمایت از آن در کنوانسیون مونته ویدئو در مورد حقوق و وظایف دولت ها در سال ۱۹۳۳ به آنها پیوست (Akbarzai and Moshtaghian, 2023: 14)

در زمان صلح، جاسوسی و در واقع هرگونه تجاوز به قلمرو یک کشور توسط عوامل یک کشور دیگر بر خلاف قوانین داخلی آن کشور، نقض قواعد حقوق بین الملل است. هر کشوری حق دارد قوانین خود را در قلمرو خود وضع و اجرا کند. هیچ قاعده ای از حقوق بین الملل وجود ندارد که دولت را از مجازات افرادی که به دنبال به دست آوردن اسناد طبقه بندی شده، نفوذ به مناطق ممنوعه، یا شرکت در شورش ها یا سایر فعالیت های غیرقانونی هستند، باز دارد. این وظیفه هر کشوری است که جاسوسی در زمان صلح، شورش، خرابکاری، براندازی، تحریک و توطئه را آن طور که صلاح می داند تعریف کند و سایر کشورها نیز باید به این اعمال صلاحیت محلی احترام بگذارند (رایت، ۱۹۶۲: ۳).

۲-۲. رویکردها

رویکردی که با استفاده از نظریه موضوعی به عنوان ابزاری برای تفکیک جرایم جاسوسی و خیانت در امانت از یکدیگر، موجب محدود شدن جرم خیانت در امانت به مراحل تسلیم و انتقال اطلاعات می شود. محوری ترین سؤالات در زمینه عنصر مادی این مصداق جاسوسی مربوط به گستره موضوع این جرم است یا مصادیق دیگری را نیز شامل می شود؟ آیا قصد و نیت قانونگذار از اطلاعات و اسناد صرفاً محدود به حوزه های سیاسی و امنیتی است یا دامنه آن به حوزه های فرهنگی و اقتصادی می رسد؟ در ضمن آیا جمع آوری هر گونه اطلاعات و مستندی را می توان از مصادیق جاسوسی تلقی کرد؟ و ملاک تشریحی در این زمینه چیست؟ به نظر می رسد سیاست جنایی کشورها در این خصوص را می توان به طور کلی در سه گروه مجزا دسته بندی کرد و سپس جایگاه تثبیت شده در حقوق کیفری ایران را در این زمینه ارزیابی کرد.

۲-۲-۱. رویکرد اول

سیاست کیفری برخی کشورها در این خصوص به گونه ای بوده است که از ارائه هرگونه توضیحی در خصوص نوع و کیفیت اسرار و اطلاعات و اسناد خودداری کرده اند. برخی از نویسندگان عدم تعریف در این زمینه

توسط برخی قوانین جزایی را ناشی از تنوع شعب و تنوع اسرار و اطلاعات دانسته اند. در واقع به عقیده این گروه، تنوع اسرار مانع از ارائه تعریف دقیق در این زمینه شده است. این سیاست کیفری که توسط قانون مجازات سوریه پذیرفته شده است، مورد انتقاد برخی از نویسندگان قرار گرفته است، زیرا به مجریان قانون اجازه می دهد تا تفسیرهای گسترده ای را در اعمال قانون بر مصادیق انجام دهند. به همین دلیل است که ماده ۲۷۱ قانون مجازات سوریه در تبیین مسائل جاسوسی و پیروی از سیاست کیفری مذکور، (اشیایی از اسناد یا اطلاعاتی که برای تأمین امنیت کشور ضروری است، مخفی و مخفی بماند) بیان می کند.

۲-۲-۲. رویکرد دوم

برخی دیگر از کشورها در این زمینه تنها اکتفاء به ارائه تقسیم بندی های کلی نموده و تبیین بیشتر انواع آن را به مراجع اجرایی واگذار نموده اند تا مراجع مزبور، خود اقدام به تبیین درجات اسرار و اطلاعات مربوطه نمایند.

۲-۳. عناصر و ارکان جاسوسی از منظر حقوق بین الملل

۲-۳-۱. عنصر قانونی

جاسوسی علاوه بر مشمول موادی در قانون مجازات اسلامی، مشمول قوانین متفرقه دیگری مانند قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نیز می شود. جرم انگاری مصادیق جاسوسی نیز شامل شرایط و مجازات جرایمی است که می تواند جاسوسی یا نوعی جاسوسی محسوب شود. شش ماده از فصل اول کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) که احکام جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور را بیان می کند، به جرم جاسوسی اختصاص دارد. موادی در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نیز در مورد این جرم است که هر یک به طور جداگانه مورد بحث قرار می گیرد (زراعت، ۱۳۹۴: ۷۷).

۲-۳-۲. عنصر مادی

در نظام های جنایی کنونی، معمولاً افراد صرفاً به خاطر افکار و عقاید مجرمانه شان محاکمه و مجازات نمی شوند. بر این اساس، یکی از عناصر تشکیل دهنده جرم، عنصر مادی است؛ یعنی یک حالت روحی به تنهایی برای ارتکاب جرم کافی نیست، بلکه باید یک فعل و عمل از طرف شخص به قصدی که قانون آن را جرم تشخیص داده است ظاهر و تجلی یابد. بنابراین، فکر مجرمانه ای که با عمل مجرمانه همراه نباشد، اغلب

جرم نیست. بنابراین برای ارتکاب جرم عنصر مادی یعنی عکس العمل خلاف قانون و مقررات لازم است. نمونه هایی از واکنش ها متفاوت است و گاهی اوقات ممکن است منفی و حذفی باشد. از نظر علمای حقوق، مصادیق عنصر مادی را به طور کلی می توان به موارد زیر تقسیم کرد:

- ۱- فعل؛
- ۲- ترک فعل؛
- ۳- فعل ناشی از ترک فعل؛
- ۴- داشتن و نگهداری؛
- ۵- حالت و وضعیت.

ملاک تحقق عنصر مادی جرم جاسوسی با توجه به متون قانونی، فعل مثبت است و ترک فعل یا فعل ناشی از ترک فعل نمی تواند عنصر مادی جاسوسی را ایجاد کند. به عنوان مثال در ماده ۷ قانون مجازات اسلامی و ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مواردی که برای تحقق جرم جاسوسی درج شده از مصادیق این عمل است. ماده ۵۰۱ قانون مجازات اسلامی مقرر می دارد: «هر کس عالمأ و عمدأ نقشه یا اسرار یا اسناد و تصمیمات مربوط به سیاست داخلی یا خارجی کشور را در اختیار اشخاصی قرار دهد که صلاحیت دسترسی به آنها را ندارند یا به نحوی از نقشه ها یا اسرار مزبور به آنها اطلاع دهد...» (ساریخانی، ۱۳۸۴: ۱۰۸).

۲-۴. جرم جاسوسی در منابع بین المللی

در سطح بین الملل نیز سعی شده است مقرراتی ایجاد شود که عملاً وحدت ایجاد کند (در تعریف جرم جاسوسی)، به عنوان مثال تعریفی از جاسوسی ارائه شود که از نظر حقوق فردی و اعضای جامعه، ضمانت ها و آزادی های فردی و در نهایت نظام قضایی، دولت ها مجاز نباشند هر عملی را به عنوان جاسوسی به رسمیت بشناسند و مرتکب را به عنوان جاسوس تحت تعقیب قرار دهند. در ماده ۱ قطعنامه ۱۸۷۴ بروکسل آمده است:

جاسوس کسی است که به طور مخفیانه با ابزار و بهانه های خاص اطلاعات جمع آوری می کند. او در مکان هایی که توسط نیروهای دشمن اشغال شده است، شناسایی می کند و قصد دارد آنها را برای کسب اطلاعات به طرف مقابل تحویل دهد. علاوه بر این، پروتکل دوم کنوانسیون حقوق بشر ۱۹۴۹ ژنو که در ۸ ژوئن ۱۹۷۷ به تصویب رسید، به موضوع رفتار با اسیران جنگی پرداخته است (خداشاهی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۴).

در سطح بین الملل نیز تلاش شده است مقرراتی ایجاد شود که عملاً وحدت ایجاد کند (در تعریف جرم جاسوسی)، مثلاً تعریفی از جاسوسی ارائه شود که از نظر حقوق فردی و اعضای جامعه، تضمین و آزادی های فردی و در نهایت سیستم قضایی، دولت ها مجاز نباشند هر عملی را جاسوسی به رسمیت بشناسند و مرتکب را به عنوان جاسوس تحت تعقیب قرار دهند. در ماده ۱۹ قطعنامه ۱۸۷۴ بروکسل آمده است:

جاسوس کسی است که به طور مخفیانه با ابزار و بهانه های خاص اطلاعات جمع آوری می کند. او در مکان هایی که توسط نیروهای دشمن اشغال شده است، شناسایی می کند و قصد دارد آنها را برای کسب اطلاعات به طرف مقابل تحویل دهد. علاوه بر این، پروتکل دوم کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو در مورد حقوق بشر، که در ۸ ژوئن ۱۹۷۷ به تصویب رسید، به موضوع رفتار با اسیران جنگی می پردازد.

۲-۴-۱. جرم جاسوسی در دوره جنگ

این جاسوسی، کسب اطلاعات مخفیانه و مخفیانه در منطقه عملیاتی یکی از متخصصین به منظور انتقال آن به طرف دیگر است (ماده ۲۹ مقررات لاهه در مورد قوانین و آداب و رسوم جنگ ۱۹۰۷). عناصر تشکیل دهنده جرم جاسوسی، اختفا، اختفا و دستگیری جاسوس در منطقه عملیاتی کشور متخاصم است. و ماده ۳۱ آیین نامه ۱۹۰۷ لاهه در مورد قوانین و آداب و رسوم جنگ بیان می کند که اگر جاسوسی پس از انجام ماموریت به نیروهای دوست بپیوندد و بعداً توسط دشمن دستگیر شود، نمی توان مسئولیت اعمالی را که قبلاً انجام داده است، دانست. از سوی دیگر، بر اساس بند ۲ ماده ۲۹ همین آیین نامه و نیز با عنایت به ماده ۴۶ پروتکل شماره ۱، افرادی که رفتار آنها متمایز از رفتار جاسوسی است، ذکر شده است (شیرعلی زاده، ۱۳۹۰: ۸).

۲-۴-۲. جرم جاسوسی در دوره صلح

جاسوسی در زمان صلح، صرف نظر از روش آن، از ورود یا عدم ورود جاسوس به خاک یک کشور، جاسوسی هوایی با استفاده از هواپیماهای جاسوسی ماهواره ای (سرنشین دار یا بدون سرنشین)، جاسوسی دریایی از طریق نصب سامانه ها و دستگاه های مربوطه در آب های ساحلی یک کشور، بی شک از مصادیق بارز همزیستی بین کشورها در اقدام صلح آمیز است. اصول دیگری مانند اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها و اصل حاکمیت و احترام به تمامیت ارضی کشورها از دیگر مبانی حقوق بین الملل است که این گونه اقدامات را محکوم می کند. لازم به ذکر است

که ماده ۳ معاهده ۱۹۶۷ اصول حاکم بر فعالیت دولت ها در اکتشاف و استفاده از فضای ماورای جو بیان می کند که فعالیت های فضایی باید مطابق با قوانین بین المللی و به منظور ایجاد همکاری و تفاهم بین المللی انجام شود. ممنوعیت جاسوسی در دریا نیز در ماده ۳۰۱ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها به صراحت تصریح و تصریح شده است (شیرعلیزاده، ۱۳۹۰: ۸۷).

بسیاری در این اردوگاه بر این باورند که جاسوسی برای دفاع از خود ضروری است زیرا کشورها نیاز به جمع آوری اطلاعات نظامی و دیپلماتیک دارند و قانون منع جاسوسی حق دفاع از خود را محدود می کند. با این حال، برخی دیگر راه میانه ای را اتخاذ می کنند و استدلال می کنند که برخی از اقدامات جاسوسی می تواند غیرقانونی باشد زیرا ذاتاً حاکمیت یک دولت را نقض می کند (هدایتی چنانی، ۱۴۰۰: ۱۰۰).

۲-۵. ارکان اساسی شکل دهنده جرم جاسوسی از منظر حقوق بین

الملل

حقوق بین الملل مفهوم جاسوسی را روشن می کند و تمایزی قائل می شود که به تعریف دقیق تری از جاسوس منجر می شود. برای تعریف حقوقی جاسوسی در حقوق بین الملل، کنوانسیون های بین المللی به ویژه کنوانسیون های مربوط به قوانین و آداب و رسوم جنگ در خشکی را باید به عنوان یک عنصر حقوقی در نظر گرفت، زیرا این اسناد که در ادامه به دو مورد از آنها می پردازیم، به طور غیرمستقیم کاربرد قانونی جاسوسی را در زمان جنگ به رسمیت می شناسند.

اولین کنوانسیون لاهه در مورد احترام به قوانین و آداب و رسوم جنگ در سال ۱۹۰۷ است. این کنوانسیون در سال ۱۹۱۰ لازم الاجرا شد و دارای ضمیمه ای است که حاوی مقررات مربوط به قوانین و آداب و رسوم جنگ است. در این پیوست، ذیل فصل دوم (جاسوسان) قسمت دوم (عملیات جنگ)، ماده ۲۹ می گوید که شخصی تنها در صورتی جاسوس محسوب می شود که مخفیانه یا به بهانه های واهی اطلاعاتی به دست آورد یا اقدام به کسب اطلاعات کند و این اقدام در خصومت ها و به قصد ابلاغ آن به طرف متخاصم صورت می گیرد. در نتیجه سربازانی که لباس مبدل ندارند و برای کسب اطلاعات وارد منطقه عملیاتی طرف متخاصم شده اند جاسوس محسوب نمی شوند (جلالی، ۱۴۰۰: ۳۵۰).

اگر آن عضو نیروی نظامی ساکن سرزمینی باشد که طرف مقابل به آن حمله کرده است و از طرف طرف متخاصم که به آن وابسته است

اطلاعاتی را جمع‌آوری کند یا برای جمع‌آوری اطلاعات با ارزش نظامی تلاش کند، جاسوس محسوب نمی‌شود مگر اینکه این کار را با مبدل و آگاهانه انجام داده باشد. چنین فردی از حقوق اسیر جنگی برخوردار است و با او به عنوان جاسوس رفتار نمی‌شود (ساریخانی، ۱۳۸۴: ۵۸).

۲-۶. مشروعیت جرم جاسوسی از منظر حقوق بین الملل

هر دولتی یک سرویس اطلاعاتی برای جمع‌آوری اطلاعات مخالفان خود دارد و برای این کار دائماً قوانین داخلی کشور مقابل را زیر پا می‌گذارد. برخی بر این باورند که چون این امر به امری رایج تبدیل شده است، جاسوسی در حقوق بین الملل عرفی مشروع تلقی می‌شود. به همین دلیل، هرگاه دیپلمات‌ها متهم به جاسوسی شوند، صرفاً به کشورشان تحویل داده می‌شوند و دلیل استرداد آن‌ها این است که رفتار آنها با فعالیت‌های دیپلماتیک همخوانی ندارد، نه اینکه خلاف قوانین بین‌المللی باشد. به عنوان مثال، در سال ۱۹۷۸ کنگره آمریکا نصب دوربین‌های الکترونیکی برای جمع‌آوری اطلاعات سفارتخانه‌های خارجی در آمریکا را مغایر با کنوانسیون ۱۹۶۱ وین در مورد روابط دیپلماتیک و نقض مصونیت‌های آنها دانست. با این حال، پس از اینکه قوه مجریه ایالات متحده موارد متعددی از این رویه توسط سایر کشورها علیه ایالات متحده ذکر کرد، کنگره متقاعد شد که این اقدام جاسوسی نیست (Smith, 2007: 545).

۲-۷. اشکال جاسوسی در حقوق داخلی

اگرچه قوانین بین‌المللی حداقل برخی از اشکال جاسوسی را در روابط دیپلماتیک مجاز می‌داند، کشورها اغلب قوانین داخلی سخت‌گیرانه‌تری را برای حفاظت از منافع ملی خود وضع می‌کنند. به عنوان مثال، بسیاری از کشورها جاسوسی شرکتی مانند سرقت اسرار تجاری یا جمع‌آوری اطلاعات از طریق هک سایبری را جرم می‌دانند. قانون فدرال ایالات متحده افشای اطلاعات طبقه‌بندی شده دولتی را بر اساس قانون جاسوسی جرم‌انگاری می‌کند، که به دولت این اختیار را می‌دهد تا اطلاعات جاسوسی را علیه دولت‌های خارجی متخاصم و عوامل آنها جمع‌آوری کند (به این مجموعه *Just Security* در مورد قانون نظارت اطلاعات خارجی مراجعه کنید). به عنوان مثال، یان جونشو، افسر اطلاعاتی چین به جرم جاسوسی اقتصادی و سرقت اسرار تجاری ایالات متحده به ۲۰ سال زندان محکوم شد و یک کارمند آژانس امنیت ملی نیز به تلاش برای

انتقال اطلاعات طبقه بندی شده به یک دولت خارجی متهم شد. در اینجا برخی از پرونده های اصلی جاسوسی و احکام دادگاه آورده شده است.

۲-۸. مصداق های جرم جاسوسی

۱- مطلع کردن اشخاص فاقد صلاحیت از اسرار.

۲- ورود به اماکن ممنوعه جهت کسب اطلاعات.

نکته: طبق بندهای «د» و «ه» ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح: هر نظامی که برای به دست آوردن اطلاعات طبقه بندی شده به نفع دشمن و یا بیگانه به محل نگهداری اسناد یا اطلاعات داخل شود، چنانچه به موجب قوانین دیگر مستوجب مجازات شدیدتری نباشد، به حبس از دو تا ده سال محکوم می گردد. هر نظامی که عالما و عامدا فقط به صورت غیر مجاز به محل مذکور وارد شود به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می شود.

۲-۸-۱. گردآوری اطلاعات

ماده ۵۰۵ قانون مجازات اسلامی: هر کس به منظور برهم زدن امنیت کشور، اطلاعات طبقه بندی شده را به هر طریق در پوشش مأموران یا مأموران دولتی یا به هر نحو دیگر جمع آوری کند، در صورتی که بخواهد آن را در اختیار دیگران قرار دهد و موفق به این کار شود، به حبس از دو تا ده سال و در غیر این صورت به حبس از یک تا پنج سال محکوم می شود.

۲-۸-۲. بی مبالاتی در نگهداری اطلاعات طبقه بندی شده

چنانچه مأمورین دولتی که مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه بندی شده می باشند و به آنها آموزش لازم داده شده است در اثر بی مبالاتی و عدم رعایت اصول حفاظتی توسط دشمنان تخلیه اطلاعاتی شوند به یک تا شش ماه حبس محکوم می شود.

۲-۸-۳. ماده ۲۷ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

هر نظامی که بر اثر بی احتیاطی یا بی مبالاتی یا سهل انگاری یا عدم رعایت نظامات دولتی موجب افشای اطلاعات و تصمیمات یا از بین رفتن اسناد و مدارک مذکور در ماده ۲۶ این قانون شود، با توجه به طبقه بندی اسناد افشاء شده، به ترتیب ذیل محکوم می شود:

الف) چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات یا تصمیمات عنوان به کلی سری داشته باشد، به حبس از شش ماه تا دو سال.

ب) چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعاتی تصمیمات عنوان سری داشته باشد، به حبس از سه ماه تا یکسال.

ج) چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات عنوان خیلی محرمانه داشته باشد، به حبس از دو ماه تا شش ماه.

۲-۸-۴. مخفی کردن جاسوسان یا معرفی جاسوس به کشورهای دیگر

بر اساس ماده ۵۱۰ قانون مجازات اسلامی: هرکس به قصد برهم زدن امنیت کشور یا کمک به دشمن، جاسوسانی را که مأمور تحقیق شده اند یا ضرری به کشور وارد کرده اند شناسایی و مخفی کند یا موجب مخفی شدن آنها شود به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می شود.

تبصره — هر کس بدون جاسوسی یا مخفی کردن جاسوسان به هر نحوی افرادی را شناسایی و به خدمت بگیرد و به منظور جاسوسی علیه امنیت کشور به دولت دشمن یا کشورهای خارجی معرفی کند به حبس از شش ماه تا دو سال محکوم خواهد شد.

۲-۸-۵. جاسوسی به نفع دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر

مطابق ماده ۵۰۲ قانون مجازات اسلامی: هر کس به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر در قلمرو ایران مرتکب یکی از جرائم جاسوسی شود، به نحوی که به امنیت ملی صدمه وارد نماید، به یک تا پنج سال حبس محکوم خواهد شد.

۲-۸-۶. تحریک

هر کس نیروهای رزمنده یا اشخاصی را که به نحوی در خدمت نیروهای مسلح هستند تحریک موثر به عصیان، فرار، تسلیم یا عدم اجرای وظایف نظامی کند در صورتی که قصد براندازی حکومت یا شکست نیروهای خودی در مقابل دشمن را داشته باشد محارب محسوب می شود والا چنانچه اقدامات وی موثر واقع شود به حبس از دو تا ده سال و در غیر این صورت به شش ماه تا سه سال محکوم می شود.

۲-۸-۷. تهدید و ارعاب به بمب گذاری وسایل نقلیه

هرکس به قصد بر هم زدن امنیت کشور و تشویش اذهان عمومی تهدید به بمب گذاری هواپیما، کشتی و وسایل نقلی عمومی نماید یا ادعا نماید

که وسایل مزبور بمب گذاری شده است، علاوه بر جبران خسارت وارده به دولت و اشخاص، به شش ماه تا دو سال حبس محکوم می گردد.

۲-۸-۸. همکاری با دولت های خارجی متخاصم

هر کس یا گروهی با دول خارجی متخاصم به هر نحو علیه جمهوری ایلامی ایران همکاری نماید، در صورتی که محارب شناخته نشود، به یک تا ده سال حبس محکوم می گردد.

۲-۹. مصادیق جاسوسی و جایگاه آن در جرائم امنیتی

یکی از مصادیق بارز جرایم علیه امنیت ملی معمولاً جرایم سازمان یافته و در عین حال فراملی است زیرا با ارتکاب آن اطلاعات حیاتی یک کشور در حوزه نظامی، امنیتی و سیاسی از طریق یک سیستم سازمان یافته و با استفاده از نیروی انسانی در اختیار کشور یا سایر کشورها قرار می گیرد. طبق ماده ۵۰۴۷ قانون مجازات اسلامی: هر کس عالماً و عمدتاً نقشه یا اسرار یا اسناد و تصمیمات مربوط به سیاست داخلی و خارجی کشور را در اختیار اشخاصی قرار دهد که صلاحیت دسترسی به آنها را نداشته باشند یا از مفاد آن به نحوی که متضمن نوعی جاسوسی باشد به آنها اطلاع دهد به حبس از یک تا ده سال (از ۱۰ تا ۱۰ سال) حسب ماهیت و جنایت از ۴۰ تا ۱۰ سال محکوم خواهد شد (میرصادقی، ۱۴۰۲: ۷۶).

۲-۱۰. سطوح ارباب ها و تهدیدات در آسیب شناسی امنیتی جمهوری

اسلامی ایران

تهدیدات امنیت ملی در شرایطی به وجود می آید که ساختارهای سیاسی و امنیتی کشورها در حالت گسست قرار دارند. این وضعیت در اولین ماه های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران به وجود آمد. سازماندهی نهادهای سیاسی و انقلابی جدید مستلزم زمان، برنامه ریزی و هماهنگی رفتار نخبگان سیاسی بود. طبیعتاً این امر در مراحل اولیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی کار دشواری بود. به همین دلیل شاهد تهدیدات توأم علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بودیم. تهدیدات ترکیبی نشان می دهد که سطوح مختلفی از تهدیدات و اقدامات ضدامنیتی علیه ایران در مقاطع مختلف تاریخی شکل گرفته است (Takeyh, 2006: 115).

۲-۱۰-۱. تهدیدها و سطوح درون ساختاری

سطوح مختلف در شکل گیری تهدیدات نقش دارند. تهدیدهای اعمال شده در سال های اول پیروزی انقلاب ناشی از تهدیدات داخلی بود. هر یک از این تهدیدها زمینه ظهور نوع جدیدی از تهدیدات امنیتی را فراهم کرده و موجب تشدید تهدیدات علیه ساختار سیاسی و موجودیت امنیتی جمهوری اسلامی ایران می شود. هر تهدید در یک دوره زمانی خاص انجام شد. بنابراین در تحلیل آسیب شناسی تهدیدها باید به دوره تاریخی و گونه شناسی تهدید توجه کرد. وقتی تهدیدی با گستره همه جانبه شکل می گیرد، زمینه بروز واکنش های اجتماعی ایجاد می شود. به طور کلی واکنش جمعی نیروهای اجتماعی در ایران زمانی شکل گرفت که نهادهای نظامی، امنیتی و راهبردی نتوانستند زمینه های لازم را برای شناخت، کنترل، بازدارندگی و مقابله با تهدیدات امنیتی پیش روی ایران ایجاد کنند. این بازتابی از ناکارآمدی نهادها و گسست در شکل گیری رفتار امنیتی در دوران گذار است. اقدامات گروه های مخالف دولت علیه ساختار سیاسی ایران و نیز جنگ تحمیلی را می توان از جمله این تهدیدات دانست (رایت، ۱۳۸۴: ۳۴).

۲-۱۰-۲. تهدیدات منطقه ای

سطح دوم تهدیدات مربوط به جهت گیری واحدهای منطقه ای به سمت ساختار عقیدتی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران است. در این راستا عراق خط مقدم رویارویی و رویارویی با نهادهای سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران محسوب می شود. این کشور بر اساس آموزه های ناسیونالیسم عربی توانست با اهداف سیاسی و راهبردی خود زمینه همکاری و مشارکت سایر کشورهای خاورمیانه را فراهم کند. این نماد تقابل منطقه ای با تشکل های سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. جنگ عراق علیه ایران در شرایطی رخ داد که بسیاری از نیروهای تهدید کننده و مقابله کننده با ساختار سیاسی انقلاب با یکدیگر همسو بودند و اهداف مشترکی را برای مقابله و تحدید پویایی انقلاب دنبال می کردند. به عبارت دیگر، اگر تهدیدات امنیتی در سطوح مختلف و چندگانه انجام شود، مشکلات و مخاطرات امنیتی بیشتری برای کشورها ایجاد خواهد شد. همانطور که تهدیدات سیاسی، منطقه ای و بین المللی علیه جمهوری اسلامی ایران انجام شد (متقی، ۱۳۸۸: ۶۵). آنتونی گیدنز نظریه تهدیدات خوشه ای را ارائه کرده است. شاخص های مربوط به تهدیدات خوشه ای در سال های اولیه انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۱۰-۳. تهدیدات در سطوح بین المللی

بازیگران بین المللی همواره تهدیدی امنیتی برای کشورهای تلقی می شوند که در سطح پایین تری از قدرت ملی در حوزه منطقه ای قرار دارند. این رویکرد بر اساس چارچوب های تحلیلی واقع گرایانه و نئورئالیستی همواره وجود داشته است. عقلانیت استراتژیک در اقدامات سیاسی و امنیتی قدرت های بزرگ نشان می دهد که این بازیگران برای توزیع حوزه نفوذ خود در مناطق ژئوپلیتیکی خاص با یکدیگر همکاری، رقابت و چالش می کنند. زمانی که انقلاب اسلامی ایران شکل گرفت، نشانه هایی از چالش های امنیتی همه جانبه و چندجانبه در برخورد با ساختار سیاسی انقلاب اسلامی مشاهده شد.

بنابراین می توان تأیید کرد که سطح سوم تهدیدات امنیتی مربوط به اقداماتی است که قدرت های بزرگ برای مقابله، محدود کردن و از بین بردن قدرت کشورها انجام می دهند. این الگوی رفتاری در مقابل شاخص های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نیز شکل گرفته است. وقتی الگوهای مبتنی بر اقدام مشترک برای مقابله و مقابله با ایران اجرا می شود، طبیعی است که قدرت های بزرگ از کشورهایی مانند عراق در جنگ علیه ایران حمایت کنند. از سوی دیگر تلاش می کنند با اقداماتی مانند تحریم های اقتصادی و استراتژیک زمینه را برای محدودسازی قدرت و امنیت ملی ایران فراهم کنند. این الگوی رفتاری در دوره های مختلف تاریخی علیه ایران به کار رفته است (Alavi, 2005: 244).

۲-۱۱. ارزیابی تهدیدهای کم امنیتی در ایران

ارزیابی امنیت ملی در هر کشور بر اساس شاخص ها و نشانه های متفاوتی انجام می شود. ویژگی های ساختاری، سطح توسعه، مولفه های ژئوپلیتیکی، نیروهای تهدید کننده و ابزارهای قدرت ملی برای مقابله با تهدیدات نقش تعیین کننده ای در نحوه و فرآیند ارزیابی امنیت ملی هر واحد سیاسی خواهد داشت. از سوی دیگر، هرگونه اقدام تهدیدآمیز و تهدیدآمیز توسط عوامل خاصی انجام می شود. این تهدیدها دلیل دامنه و شدت آنهاست. در فرآیند آسیب شناسی تهدیدات امنیت ملی، طبقه بندی تهدیدها و محاسبه شاخص های تهدیدات پیش روی امنیت ملی ضروری است.

۲-۱۱-۱. تهدیدات کم شدت در حوزه فرهنگی - اجتماعی

اگر تهدید به عنوان تهدید اصلی امنیت ملی کشورها تلقی شود، تهدیدات کم شدت می تواند خطرات امنیتی گسترده ای ایجاد کند. بنابراین، تهدیدات با شدت کم تأثیر طولانی مدت دارند. درک تهدیدها و مقابله با آنها در شرایطی که می دانیم تهدیدها دائمی، فراگیر و بی پایان هستند، اهمیت بیشتری دارد (افتخاری، ۱۳۸۷: ۱۱۵). اثرات و پیامدهای تهدیدهای کم شدت بیشتر از سایر انواع تهدیدها خواهد بود (فولر، ۲۰۰۳: ۴۵).

۲-۱۱-۲. تهدیدات کم شدت در حوزه منطقه ای

این تهدیدها شامل مولفه‌های کنش اجتماعی نیروهای داخلی، رویارویی بازیگران منطقه‌ای و محدودیت استراتژیک ایران توسط قدرت‌های بزرگ است. از سوی دیگر، مظاهر تهدیدات ترکیبی را می توان در قالب تهدیدات درون رزمی در نظر گرفت. تهدیدات ترکیبی منعکس کننده شرایطی است که نیروهای تقابلی در سطوح و ابعاد مختلف و پیچیده ایفای نقش می کنند. زمانی که بازیگران مذکور اهداف مشترکی را دنبال می کنند، زمینه برای بروز تهدیدات درون رزمی علیه کشور هدف ایجاد می شود. جمهوری اسلامی ایران با تهدیدات درون رزمی در سطوح نیروهای زیرملی، منطقه ای و بین المللی مواجه بوده است (Ayoob, 1983: 35).

۲-۱۱-۳. تهدیدات کم شدت در حوزه بین المللی

برخی از این تهدیدات بازتابی از تعامل نیروهای اجتماعی، سیاسی و بین المللی است. هر یک از این نیروها به خودی خود نشانه هایی از تهدید ایجاد می کنند و از سوی دیگر زمینه پیوند و همبستگی تهدیدات مذکور در فضایی ترکیبی ایجاد می شود. بنابراین در فضای تهدیدات ترکیبی، نیروهای سیاسی در سطوح و حوزه های داخلی، منطقه ای و بین المللی با یکدیگر پیوند دارند. همانطور که مورد توجه بازیگران تهدید کننده برای مقابله با ساختار سیاسی و استراتژیک جمهوری اسلامی ایران بوده است. در فرآیند اجرای تهدیدات شدید، قدرت های بزرگ سعی می کنند طیف وسیعی از نیروهای تهدید کننده را شناسایی و آنها را در برابر هدف مشترک خود سازماندهی کنند (Aghaie, 2004: 33).

۲-۱۲. آسیب شناسی تهدیدات پر شدت علیه امنیت ملی ایران

تهدیدات با شدت بالا در شرایطی شکل می گیرد که واحدهای سیاسی هدف از قابلیت های لازم برای کنترل تهدیدات کم شدت برخوردار باشند. این الگوی رفتاری در اقداماتی مانند حمله نظامی آمریکا به آزادی

دیپلمات های آمریکایی در تهران، کودتای نوژه و برنامه ریزی اجرایی برای تشویق عراق به حمله به ایران نمود پیدا کرد. البته آمریکا در سال ۱۳۶۷ نیز عملیات نظامی مستقیمی را علیه زیرساخت های اقتصادی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران آغاز کرد که با توجه به مولفه های مذکور، تهدیدات با شدت بالا در کنار سایر تهدیدات، واقعیتهای اجتنابناپذیر تقابلی در فرآیند امنیت سازی یگان های سیاسی تلقی می شود. کشورهای انقلابی، واحدهای سیاسی رادیکال و بازیگرانی که به دنبال تغییر قواعد بازی منطقه ای و بین المللی هستند، با طیف متنوع تری از تهدیدها مواجه خواهند شد. چنین شاخص هایی در ارتباط با انقلاب ایران و استراتژی آن وجود دارد. بنابراین طبیعی است که بازیگران مختلف جلوه هایی از تهدیدات امنیتی و استراتژیک را علیه ساختار سیاسی و اهداف استراتژیک امنیتی ایران ایجاد کنند. به طور کلی بین اهداف استراتژیک کشورها و نحوه واکنش بازیگران منطقه ای و بین المللی رابطه مستقیم وجود دارد. تهدیدهای شکل گرفته علیه موجودیت سیاسی و اهداف راهبردی انقلاب ایران را می توان ناشی از ماهیت ساختار و کارکرد انقلاب دانست (افتخاری، ۱۳۸۷: ۱۴۴).

۲-۱۳. نگاهی بر احکام پرونده های ناخدا یکم بهرام افضلی،

علیرضا اکبری و سرلشگر احمد مقربی

۲-۱۳-۱. حکم پرونده بهرام افضلی

دادگاه هایی که به ریاست حجت الاسلام والمسلمین ری شهری به عنوان رئیس وقت دادگاه انقلاب اسلامی ارتش تشکیل می گردید، مرتبط با نفوذی های حزب توده در نیروهای مسلح بود. البته شماری از غیرنظامیان، شامل مسئولان شاخه های نظامی نیز با آنها محاکمه شدند. دادستانی این دادگاه ها را سرهنگ انقلابی و خدمتگزار «سید لطف ا... اتابکی» دادستان انقلاب اسلامی ارتش به عهده داشت.

جلسه نخست، به محاکمه ناخدا یکم «بهرام افضلی» اختصاص داشت. فعالیت تشکیلات نظامی حزب به مرور زمان همراه با جذب افراد رده های بالاتر ادامه یافت. افضلی شخصی بود که با سوءاستفاده از فضای نیروهای مسلح در سال های نخست پیروزی انقلاب اسلامی و با برنامه ریزی سازمان اطلاعاتی «کا. گ. ب» تا رده فرماندهی نیروی دریایی در دوران جنگ تحمیلی ارتقاء یافته بود.

از دیدگاه قانونگذار تعریفی برای جرم خیانت در امانت نشده است و می توان گفت قانون فاقد تعریف کلی از جرم خیانت در امانت است. در

عین حال خیانت در امانت را برخی از فقها تعریف کرده‌اند. با توجه به تغییرات فنی و با رعایت مفاد قوانین و اصول کیفری، ارتکاب هرگونه اقدام عمدی علیه کشور و به نفع دشمن و بیگانگان توسط افراد ایرانی یا بیگانگان در خدمت ایران، خیانت به کشور تلقی خواهد شد (ساریخانی، ۱۳۸۴: ۱۹۶).

۲-۱۳-۲. قضیه علیرضا اکبری

وزارت اطلاعات ایران در ۲۱ دی ۱۴۰۱ در اطلاعیه‌ای او را «یکی از مهم‌ترین عوامل نفوذی سرویس جاسوسی انگلیس خبیث در مراکز حساس و راهبردی کشور» خوانده و گفته او در جریان گرفتن ویزا از سفارت بریتانیا در تهران توسط مأموران اطلاعاتی مستقر در آن سفارت نشان شده و مورد مصاحبه قرار گرفته و سپس در سفرهای خود به اروپا به استخدام تمام‌عیار سازمان جاسوسی بریتانیا درآمده است.

خبرگزاری میزان، وابسته به قوه قضائیه در ۲۱ دی ۱۴۰۱ گزارش داد که علیرضا اکبری، به جرم جاسوسی برای بریتانیا به اعدام محکوم شده است. همان زمان جیمز کلورلی، وزیر امور خارجه بریتانیا خواستار توقف حکم اعدام و آزادی فوری او شد.

در ۲۲ دی ۱۴۰۱ خبرگزاری جمهوری اسلامی ویدیویی مقطوع از او منتشر کرد. در این فیلم ۹ دقیقه‌ای اکبری دارای ۷۰ ماه سابقه جبهه معرفی شده و سمت‌های پیشین او درج شده و تصاویری از اکبری در کنار افرادی دیده می‌شود که چهره آنها تار شده است.

روی این تصاویر، ادعاهایی مانند ارتباط‌گیری سفیر و افسر اطلاعاتی MI6 سرویس اطلاعات مخفی بریتانیا، با او در یک نشست دیپلماتیک درج شده است (قوه قضائیه خبرگزاری میزان، ۱۴۰۲).

از جمله افرادی که در این اعتراف نام برده می‌شود، محسن فخری‌زاده، یکی از چهره‌های کلیدی پشت صحنه بخش‌های مخفی برنامه هسته‌ای ایران است که در دسامبر ۲۰۲۰ در حالی که رئیس سازمان پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته دفاعی بود، ترور شد.

جاسوس شناسایی شده به نام علیرضا اکبری دارای دسترسی‌هایی به برخی دستگاه‌های حساس کشور بود و در همان حد نیز اطلاعات مکتسبه را به صورت کاملاً آگاهانه و به دفعات متعدد در اختیار سرویس جاسوسی دشمن قرار داده بود. این جاسوس در جریان اخذ ویزا از سفارت انگلیس در تهران توسط مأمورین اطلاعاتی مستقر در آن سفارت، نشان شده و

مورد مصاحبه قرار می‌گیرد. سپس و در خلال سفرهای شخصی خود به اروپا، به استخدام تمام‌عیار سازمان جاسوسی انگلستان در می‌آید.

۲-۱۳-۳. پرونده احمد مقربی

پرونده احمد مقربی در ساواک تشکیل شد و به گفته بازجویان وی حدود یک سال تحت نظر بود. ساواک پس از دستگیری وی را به ضداطلاعات ارتش سپرد. در مورد چگونگی افشای مقربی حتی برای سازمان اطلاعات شوروی همواره سوالات و معماهایی وجود داشته است و پاسخ دقیقی در مورد او نمی‌توان یافت. دو روایت مبهم و کلی از منابع و مدیران ساواک درباره افشاگری مقربی وجود دارد که هیچ کدام دقیق نیست. طبق روایت اول، در اردیبهشت ۱۳۵۵ یکی از ماموران ساواک به طور تصادفی شاهد ارتباط سرنشینان خودرویی با نشان سیاسی با شخصی در یکی از خیابان‌های فرعی بود. این روایت حتی بر اساس اعترافات مقربی هم نمی‌تواند درست باشد، زیرا او فقط با یک بی‌ام و پلاک شخصی رانندگی کرده است. گزارش دوم نیز این کشف را نتیجه نظارت معمول سفارتخانه‌ها اعلام می‌کند. این نظارت معمولی بر روی سفارتخانه‌ها به ویژه سفارتخانه‌های کشورهای سوسیالیستی انجام می‌شد. سرتیپ منوچهر هاشمی، مدیرکل ضد جاسوسی ساواک که در زمان دستگیری وی صورت گرفت، می‌گوید:

یکی از این گروه‌های تعقیب و گریز روزی گزارش داد که دو یا سه بار در شب‌های غیر متوالی افسران کا.گ.ب را در زمینی در شمال کوی نفت دیده‌اند که با جعبه‌ای شبیه کیف دستی سامسونیت برای دقایقی در آنجا توقف کرده و سپس سوار ماشین شده و منطقه را ترک کرده‌اند. البته این یک استنباط بود، زیرا مأموران تعقیب و گریز به دلیل حفظ امنیت از دور آنها را رصد می‌کردند، بنابراین نتوانسته بودند جزئیات بیشتری از سوژه‌ها به دست آورند و آنها را شناسایی کنند. به دلیل تاریکی منطقه، حتی قادر به تشخیص پلاک خودروی خود نبودند (هاشمی، ۱۳۸۷: ۲۸۹). سپهبد جلال پژمان از نزدیکان و رئیس اداره چهارم ستاد کل ارتش نیز روایتی مشابه ارائه کرده و نوشته است:

طبق پرونده، علیرغم اینکه ساواک منزل مقربی را تفتیش کرده بود و چیز غیرعادی پیدا نکرده بود، مقربی بود که پس از دستگیری، تجهیزات و وسایل جاسوسی را در اختیار ساواک قرار داد. پس چگونه می‌توان باور کرد که ساواک ۱۸ ماه است که مقربی را زیر نظر گرفته است؟ مقربی پس از اولین جلسه دادگاه به بازپرس گفت:

وقتی بازجویی را شروع کردی ۷۵ درصد امید داشتم، الان ۱۰ درصد، چرا در دادگاه همکاری را مطرح نکردی، چرا نگفتی این وسایل را به تو دادم، من خودم، الان به ناحق محکوم به اعدام شده‌ام، اما از مرگ نمی‌ترسم، چون ای کاش، چون مردن با شرم را بدتر از رفتن با وجدان می‌دانم (غیرتمند، ۱۳۹۷: ۴۵).

۳. بحث و نتیجه گیری

افشای اسرار نظامی به ویژه توسط فرماندهان عالی رتبه به دلیل اهمیت راهبردی این اطلاعات در حفظ امنیت ملی و حاکمیت کشور، یکی از موضوعات حساس حقوق کیفری است. بررسی نظام حقوقی ایران در سه دوره زمانی (قبل، حین و بعد از انقلاب اسلامی) نشان می‌دهد که قوانین مرتبط با این موضوع چه از نظر ماهوی و چه از نظر شکلی دستخوش تغییرات اساسی شده است. این تغییرات نه تنها ناشی از شرایط سیاسی و اجتماعی، بلکه ناشی از تغییرات در مبانی ایدئولوژیک نظام حقوقی نیز بوده است. حفظ اطلاعات نظامی ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با موضوع امنیت ملی و امنیت حاکمیت اسلامی دارد. عدم همکاری یا ضعف در تعامل با سازمان‌های بین‌المللی مرتبط با امنیت و ضد جاسوسی، فرآیند شناسایی و کنترل جرایم مرتبط را با مشکل مواجه می‌کند. در ایران قوانین مربوط به جاسوسی به ویژه پس از انقلاب اسلامی با توجه به حساسیت‌های امنیتی کشور تدوین شده است. علیرغم این قوانین وضع شده، همچنان در اجرای سیاست‌های جنایی نواقصی وجود دارد که عبارتند از: ضعف در اثبات جرم: جاسوسی اغلب در سایه انجام می‌شود و به دلیل فقدان شواهد قطعی، اثبات آن مشکل است. مجازات‌های نامناسب: برخی از مجازات‌ها نسبت به آثار جرم بر امنیت ملی بازدارندگی لازم را ندارند. جاسوسی یکی از مهم‌ترین تهدیدات امنیتی در عصر حاضر است که نیازمند سیاست‌گذاری دقیق و شفاف در زمینه‌های کیفری و کیفری است. جلوگیری از توسعه این جنایت مستلزم ایجاد قوانین جامع‌تر، همکاری بین‌المللی، آموزش نیروها و اعمال نظارت قوی امنیتی است. با اجرای پیشنهادات زیر می‌توان بازدارندگی در برابر جرایم جاسوسی را افزایش داد و امنیت ملی را تضمین کرد. تحلیل تطبیقی قوانین ایران در سه مقطع زمانی نشان می‌دهد که رویکرد افشای اسرار نظامی به ویژه توسط فرماندهان به تدریج از رویکردی کاملاً حقوقی به رویکردی جامع‌تر با تأکید بر مبانی عقیدتی و امنیتی تبدیل شده است. این تحقیق نشان می‌دهد که ایجاد تعادل بین حقوق فردی و امنیت ملی به ویژه در سطوح عالی نظامی مستلزم به روز رسانی مستمر قوانین و ارتقای فرهنگ حقوقی و امنیتی است. در نهایت باید توجه داشت که در مجازات قبل، حین و بعد از انقلاب تفاوتی وجود نداشت و حکم اصلی جاسوسی از یک فرمانده اغلب منجر به مرگ می‌شود. تفاوت مجازات جاسوسی بین کارکنان عادی و نظامی ریشه در حساسیت اطلاعات، میزان مسئولیت افراد

و تأثیر جرم بر امنیت ملی دارد. با در نظر گرفتن این عوامل، قانونگذار برای ایجاد بازدارندگی بیشتر مجازات های سنگین تری را برای نظامیان تعیین کرده است. این رویکرد در حقوق بین الملل نیز متداول است، زیرا ارتش به عنوان حافظ امنیت کشور باید از بالاترین استانداردهای وفاداری و امانتداری برخوردار باشد.

فهرست منابع

الف) فارسی

- ۱- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۷). **کالبدشکافی تهدید**، تهران: انتشارات دانشگاه عالی، جنگ سپاه پاسداران.
- ۲- ایزدهی، سجاد. (۱۳۹۶). «جایگاه مصلحت در فعالیت های جاسوسی»، معرفت سیاسی، ش ۱۷، بهار و تابستان ۱۳۹۶، صص ۸۹-۱۰۵.
- ۳- بریتون، کرین. (۱۳۶۸). **کالبدشکافی چهار انقلاب**، ترجمه ثلاثی، محمد، تهران: نشر نو.
- ۴- جلالی، محمود. (۱۴۰۰). «جاسوسی در حقوق بین الملل مدرن و ضرورت تدوین مقررات جهانی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ش ۱، بهار ۱۴۰۰، صص ۳۶۸-۳۴۳.
- ۵- خداهشاهی، مهدی، مجیدی، محمود، و ذوالفقاری، مهدی. (۱۳۹۹). «تاملی بر آسیب شناسی کیفری جرم جاسوسی در نظام کیفری ایران»، ماهنامه جامعه شناسی سیاسی ایران، ش ۳، پائیز ۱۳۹۹، صص ۱۴۶۹-۱۴۵۶.
- ۶- درویشی، سیدرضا، و مسلمی، محمدحسن. (۱۳۹۹). «جرم‌انگاری بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی»، امنیت پژوهی، ش ۷۰، تابستان ۱۳۹۹، صص ۴۳-۱۹.
- ۷- رحمانی، محدثه. (۱۴۰۱). «بررسی جرم جاسوسی در حقوق کیفری ایران»، پنجمین کنفرانس بین المللی و ششمین کنفرانس ملی حقوق و علوم سیاسی، تهران، اسفند ۱۴۰۱.
- ۸- زراعت، عباس. (۱۳۹۴). **شرح قانون مجازات اسلامی**، تهران: انتشارات ققنوس.
- ۹- ساریخانی، عادل. (۱۳۸۴). **جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی**، قم: انتشارات دانشگاه قم.
- ۱۰- سالاری، مهدی. (۱۳۸۷). **حقوق کیفری اختصاصی**، جرایم علیه امنیت کشور، چ اول، تهران: انتشارات میزان.

۱۱- غیرتمند، علی. (۱۳۹۷). بازخوانی پرونده جاسوس، سرلشکر احمد مقربی، ۸ سال همکاری با کابگب، تهران: پژوهشکده مطالعات کاربردی قلم.

۱۲- فردوست، حسین. (۱۳۶۹). ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، به همت شهبازی، عبدالله، ج ۱، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش های سیاسی.

۱۳- متقی، ابراهیم. (۱۳۸۹). نظام دوقطبی و جنگ ایران-عراق، تهران: انتشارات مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

۱۴- میرصادقی، حسین. (۱۴۰۲). جرائم علیه مصالح عمومی کشور، تهران: انتشارات میزان.

۱۵- هاشمی، منوچهر. (۱۳۸۷). خاطرات سرتیپ منوچهر هاشمی رئیس اداره ضداطلاعات سازمان اطلاعات و امنیت کشور، تهران: انتشارات صفحه سفید.

۱۶- هدایتی چنانی، رحمان. (۱۴۰۰). «بررسی جرم جاسوسی در حقوق بین الملل و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح»، پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، ش ۲۴، تابستان ۱۴۰۰، صص ۹۹-۱۱۱.

۱۷- یار احمدی، حسین، ملکی، فهیمه، غفوری، بهمن، بلورچیان، غلامرضا، قنبری، سعید. سیاست ها، علل و عوامل خشونت علیه زنان در کشورهای مسلمان و ایران با نگاهی به حقوق زنان در اسلام، فصلنامه تحولات سیاسی اجتماعی معاصر ایران 1403،

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.496448.1184>

- 1- Aghaie, K. (2004). **The Martyrs of Karbala: Shi i Symbols and Rituals in Modern Iran**, Seattle: University of Washington Press.
- 2- Akbarzai, S., & Moshtaghian, A. (2023). "UK condemns Iran's execution of dual British-Iranian citizen Alireza Akbari", CNN. Archived from the original on 2013. Retrieved 2023-01-14.
- 3- Alavi, N. (2005). **We are Iran: The persian blogs**, London: Portobello Books.
- 4- Knights, M. (2009). "Changing Military Balance in the Gulf", Realclearworld.com .
- 5- Smith J. H. (2007). "State intelligence gathering and international law: Keynote address", Michigan Journal of International Law, No. 3, pp. 543-544.
- 6- Takeyh, R. (2006). **Hidden Iran: Paradox and power in the islamic republic**, New York: Times Book.

استناد:

مسعودی، روژین، یار احمدی، حسین. بررسی حقوقی سیاسی حکم فرماندهان نظامی بلند پایه در صورت افشاء اسرار نظامی با نگاهی به پرونده های ناخدا یکم افضلی، اکبری و مقربی. فصلنامه تحولات سیاسی اجتماعی معاصر ایران 1404،

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.499719.1215>